

I S T O R I E

Robert Knapp (1946–2023), istoric și clasicist de prestigiu, a predat timp de peste treizeci de ani istorie antică la Universitatea California, Berkeley. A publicat studii despre istoria Greciei antice și a Imperiului Roman, printre care: *Aspects of the Roman Experience in Iberia, 206–100 B.C.* (1980), *Finis Rei Publicae: Eyewitnesses to the End of the Roman Republic* (1999), *Roman Córdoba* (2011), *Invisible Romans* (2011, în curs de apariție la Humanitas).

ROBERT KNAPP

ZORII
CREȘTINISMULUI

OAMENII ȘI ZEII
ÎN VREMEA MAGIEI
ȘI MIRACOLELOR

Traducere din engleză
de Sergiu-Adrian Adam

HUMANITAS

Redactor: Dionisie Pîrvuloiu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Radu Dobreci, Dan Dulgheru

Tipărit la Master Print Super Offset

Robert Knapp
The Dawn of Christianity: People and Gods in a Time of Magic and Miracles
Copyright © Robert Knapp, 2017, 2018
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2024, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Knapp, Robert
Zorii creștinismului: oamenii și zeii în vremea magiei și miracolelor /
Robert Knapp. – București: Humanitas, 2024
Conține bibliografie. – Index
ISBN 978-973-50-8645-9
28

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

CUPRINS

<i>Hărți</i>	7
<i>Prefață</i>	15
1. Aspectele comune	17
2. Politeiștii, evreii și supranaturalul	30
3. Oamenii de rând din poporul evreu	50
4. Dreptatea lui Iahve	68
5. Politeiștii și lumea lor	90
6. Căile schimbării	125
7. Harismaticii și Mesia	157
8. Creștinismul în lumea iudaică și politeistă	177
9. Ostilitatea față de creștinism	197
10. Atracția creștinismului: magicieni, miracole și martiri	234
11. Când profeția eșuează	270
<i>Concluzie</i>	305
<i>Glosar</i>	307
<i>Izvoare</i>	317
<i>Lectură suplimentară</i>	323
<i>Mulțumiri</i>	331
<i>Lista imaginilor</i>	332
<i>Lista cu ilustrațiile de pe plăci ceramice</i>	334
<i>Note</i>	337
<i>Indice</i>	355

HĂRȚI

1. Țara iudeilor	8
2. Imperiile asirian și babilonian	9
3. Galileea și zonele învecinate.	10
4. Regatele elenistice în secolul al II-lea î.Cr.	11
5. Imperiul Roman la moartea lui Augustus, 14 d.Cr.	12
6. Palestina în perioada Noului Testament	13
7. Estul Mediteranei în veacul al II-lea d.Cr.	14

PREFAȚĂ

Intenția istoricilor este să descopere și să explice trecutul – un trecut care, la fel ca un foc, se aprinde, arde și apoi se stinge, natura lui proteică încercând permanent să se sus-tragă atenției noastre. Deși mi-am asumat acest uriaș proiect al studierii trecutului, nu pretind că mă pot despărți de propriile perspective și idei cu privire la cercetarea istorică, dreptatea socială sau concepțiile personale despre sensul vieții și multe alte lucruri dintr-o lungă listă de gânduri și emoții care nuanțează felul în care înțeleg lumea din trecut, chiar dacă rămân în continuare conectat la cea din prezent. Deși pare imposibil de depășit, provocarea principală este de a aborda trecutul ca pe o serie de posibilități mai mult sau mai puțin probabile. Separarea „probabilului“ de „im-probabil“ ne obligă să ne cunoaștem propriile limitări, dar și limitările inerente dovezilor cu care lucrăm.

Acceptarea dovezilor istorice este o atitudine normală și necesară, mai ales atunci când subiectul dezbaterii este viața religioasă a oamenilor obișnuiți. Sarcina noastră este de a investiga felul în care banalitatea vieții acestor oameni a pregătit terenul pentru apariția creștinismului. Oamenii de rând, a căror viață era acaparată în mod indisolubil de lumea supranaturală, dar și de cea naturală, priveau cu speranță spre zei și spre Soartă, considerând dreptatea o

formă de ordine a lumii, și apelau constant la magie și miracole pentru a-și rezolva problemele. Scopul lor, modest, de a supraviețui și, pe cât posibil, de a prospera i-a făcut extrem de precauți atunci când interacționau cu puterile supranaturale. Totuși, în cele din urmă, mulți dintre ei s-au convertit la o religie nouă.

Evrei și neamuri. Creștini și păgâni. Conform interpretării tradiționale, cele două tradiții ale lumii antice greco-romane se aflau în opoziție; creștinismul a apărut ca un răspuns la nevoile oamenilor, răspuns superior celor oferite de iudaism sau păgânism. Experiența oamenilor de rând a anulat distincția artificială dintre evrei, cei care credeau în mai mulți zei – politeiștii – și creștini. Pentru înțelegerea acestei probleme este necesar să analizăm aspectele comune ale celor trei tradiții. Relațiile oamenilor obișnuiți cu puterile supranaturale sunt cheia pentru înțelegerea zorilor creștinismului.

CAPITOLUL I

ASPECTELE COMUNE

Deci cam pe la ceasurile amiezii, când ziua începuse să scadă, zicea Constantin că văzuse cu ochii săi chiar pe cer, străjuind deasupra Soarelui, semnul mărturisitor de biruință al unei cruci întocmite din lumină și că odată cu ea putuse desluși un scris glăsuind: SĂ BIRUIEȘTI ÎNTRU ACEASTA! După care, la vederea unei asemenea priveshti, fuseseră cuprinși de uimire și el, și întreaga oaste. — Eusebiu, *Viața lui Constantin cel Mare**

În anul 312 d.Cr., la data de 28 octombrie, Constantin a văzut semnul crucii pe cer, în timp ce se pregătea de lupta de la Podul Milvius, din afara Romei, cu Maxentius, rivalul său la tronul Imperiului Roman. Potrivit tradiției rabinice, cu aproximativ o mie șase sute de ani în urmă, Moise primise pe vârful muntelui Sinai de la zeul evreu Iahve (Iehova) cele Zece Porunci, care au devenit mai apoi fundamentul legământului dintre israeliți și singurul lor zeu. Alte culturi politeiste din bazinul Mării Mediterane și-au imaginat un cosmos cu mai mulți zei, fiecare dintre aceștia putând fi filosofitor sau dăunător omului. Dar monoteismul israeliților era diferit. Șaisprezece secole mai târziu, legământul lui Iahve avea să ofere terenul fertil pentru învățăturile unui profet evreu numit Isus din Nazaret, care, prin miracolul învierii sale propovăduit de ucenicii lui, a pus în mișcare evenimentele care au culminat, aproape trei secole mai târziu, cu povestea crucii lui Constantin.

Istoria israeliților începe cu mult timp înainte de nașterea lui Isus. Pe de altă parte, istoria politeștilor, în măsura în care este relevantă pentru ascensiunea creștinismului,

* Eusebiu din Cezareea, *Viața lui Constantin cel Mare*, 28, 2, EIBMBOR, București, 1991, pp. 76–77 (n. tr.).

Constantin vede o cruce pe cer; reprezentare din secolul al XIX-lea.

începe cu doar câteva sute de ani înainte. Dacă considerăm anul 1250 î.Cr. ca dată aproximativă pentru ieșirea israeliților din Egipt și pentru legământul cu Iahve, care a urmat la scurt timp după aceea, atunci putem împărți istoria ulterioară a Israelului în câteva perioade destul de clare. Timp de aproximativ 250 de ani, israeliții au trăit în Canaan, Palestina modernă de astăzi, țara pe care au invadat-o și, mai mult sau mai puțin, au cucerit-o. La vremea aceea, fiecare dintre cele douăsprezece triburi ale lui Israel era condus de lideri acceptați unanim de popor, numiți judecători. Uneori triburile acestea cooperau în operațiuni militare, dar până în anul 1020 î.Cr. unitatea lor a fost foarte șubredă, până când Saul, primul lor rege, a preluat controlul asupra întregului popor. David i-a urmat lui Saul la tron, în jurul anului 1000, și a domnit cam patruzeci de ani, timp în care a făcut din orașul Ierusalim capitala sa. Aici fiul său Solomon, care

		1300 î.Cr.		
	Perioada Vechiului Testa- ment	1200	Moise – Cele Zece Porunci – Legământul	
		1100		
		1000	Regele David	
		900	Regele Solomon construiește Primul Templu	
		800	Două regate, Israel (nord) și Iuda (sud)	
		700	Asiria cucerește Israelul	
		600		
				Babilonul cucerește Iuda, iar Templul este distrus
			500	Întoarcerea din exil – hegemonia persană
				Cel de-al Doilea Templu este construit
	Perioada celui de-al Doilea Templu	400	Hegemonie persană	
		300	Hegemonie greacă	
		200		
		100	Revolta Macabeilor – Perioada Manu- scriselor de la Marea Moartă	
			Regatul Hașmoneilor	
			Intervenția romanilor – Ierusalimul capturat	
			Regele Irod cel Mare	
		1 d.Cr.	Nașterea lui Isus din Nazaret	
			Domnia lui Irod Antipa în Galileea	
			Răstignirea lui Isus	
			Pavel din Tars scrie primele cărți ale Noului Testament	
Noul Testa- ment			Romanii distrug Ierusalimul și Tem- plul	
	Perioada rabinică	100	Sunt scrise Evangheliile	
		Ultimii membri ai familiei lui Isus mor		
		Sunt scrise ultimele cărți ale Noului Testament		
		Pliniu și Tacitus scriu despre creștini		
Părinții Aposto- lici			Perioada în care trăiesc și scriu	
	200	Părinții Apostolici		
		300	Constantin vede crucea pe cer	

a domnit între 961 și 922, a construit Primul Templu pentru Iahve. După moartea lui Solomon, împărăția s-a divizat: regatul de nord, Israel, și regatul de sud, Iuda. A urmat o perioadă agitată de intrigi, conflicte și război civil, intercalate ocazional cu scurte perioade de pace.

Marea putere imperială a vremii, Asiria, a cucerit regatul de nord în 722 și a dus în exil zece din cele douăsprezece triburi ale israeliților. Acestea nu s-au mai întors niciodată și sunt cunoscute sub numele de Triburile Pierdute ale lui Israel. Locuitorii din regatul de nord, care au supraviețuit exilului și s-au amestecat mai târziu cu alte popoare, s-au numit samariteni. În sud, cele două triburi ale lui Beniamin și Iuda au trăit mai departe în regatul independent al lui Iuda. Însă, în timpul acesta, imperiile agresive ale Egiptului, Asiriei și, mai târziu, imperiul babilonian se luptau pentru a controla acel ținut important dintre Egipt și Orientul Apropiat. În 587–586 Regatul lui Iuda a fost cucerit de babilonieni: elita a fost trimisă în exil la Babilon, iar țara a fost devastată: „Pe malurile râurilor Babilonului, ședeam jos și plângeam când ne aduceam aminte de Sion“, cântă psalmistul. Acest moment a inaugurat o perioadă de dominație a diferitelor puteri imperiale care, cu excepția câtorva intervale minore, a continuat pentru următorii două mii cinci sute de ani.

De această dată, exilul nu a fost permanent, deoarece Cyrus cel Mare al Persiei (576–530 î.Cr.), după ce a cucerit imperiul babilonian, i-a trimis înapoi pe exilații care doreau să se întoarcă din Babilon în Iudeea, începând cu anul 537. Un rege a fost întronat și regatul său a existat sub controlul perșilor ca stat vasal al lor. Până la sfârșitul secolului al VI-lea î.Cr., cei întorși din exil au construit un nou templu, inaugurând ceea ce este cunoscut sub numele de Perioada celui de-al Doilea Templu. Templul acesta a funcționat până când romanii l-au distrus, în anul 70 d.Cr.

În perioada hegemoniei persane au apărut și grecii. Deși, la început, au avut un impact minor, fiind mai mult niște jefuitori și comercianți din estul Mediteranei, locuitorii din Grecia continentală și din insule s-au unit în alianțe războinice, care, conduse de spartani și atenieni, au purtat o serie epuizantă de războaie interne în secolul al V-lea și începutul secolului al IV-lea î.Cr. În cele din urmă, a apărut o nouă putere, semigrecă, și le-a cucerit pe toate celelalte: Macedonia, condusă mai întâi de Filip II și apoi de fiul său Alexandru cel Mare. Macedonenii au invadat teritoriul perșilor în 334 î.Cr. Alexandru, la fel ca ceilalți cuceritori ai Orientului Apropiat înaintea lui, a cucerit în 322 Palestina. La moartea sa, cei mai importanți cinci generali ai lui Alexandru și-au împărțit cuceririle în cinci imperii inamice. Seleucizii, cu sediul în Siria, la nord, și Ptolemeii, cu sediul în Egipt la sud-vest, au luptat pentru Palestina. Până în 303, seleucizii au câștigat lupta pentru supremație, instalând acolo conducători-marionetă și controlând complet Palestina. Regele seleucid Antioh IV Epifanes a pierdut controlul zonei, îndepărtând o grupare evreiască deranjată de ostilitatea seleucizilor față de cultul lor național pentru Iahve. De aceea Macabeii s-au răsculat. Această răscoală a înlăturat, pentru o perioadă foarte scurtă, jugul seleucid. Dar, după câteva decenii, regatul iudeu independent a trebuit să se plece în fața presiunilor exercitate de puternicii inamici care-l înconjurau. Au urmat o sută de ani de manevre politice ale liderilor din Iudeea, care au încercat să provoace o grupare împotriva alteia și un imperiu împotriva altuia pentru a menține măcar o aparență de independență. În cele din urmă a intrat în scenă Roma.

Roma a fost fondată, conform datei tradiționale, în 754 î.Cr., pe colinele din centrul Italiei, și, la început, și-a întins puterea politică încet dincolo de zonele învecinate. Dar,

Pompei cel Mare a cucerit Ierusalimul în anul 63 î.Cr., dar nu a devastat nici orașul, nici Templul. Iudeea a devenit un stat vasal subordonat Romei, cu excepția perioadelor când a fost condusă direct de un funcționar roman.

după înfrângerea puternicului imperiu rival al cartaginezilor, în secolul al III-lea î.Cr., romanii au avansat rapid în estul Mediteranei. În timpul dinastiei Macabeilor, romanii s-au amestecat în treburile Imperiului Seleucid. Regii evrei au încercat să folosească puterea romanilor pentru a contracara puterea seleucizilor. Drept urmare, în 64 î.Cr., generalul roman Pompei cel Mare a sosit cu o armată în Palestina. El l-a învins pe ultimul rege seleucid, a transformat Siria într-o provincie romană și a intrat în Iudeea pentru a ajuta o anumită grupare politică implicată într-un război civil. Pompei a cucerit Ierusalimul, dar nu l-a distrus, și a lăsat intact Templul lui Iahve. El și liderii săi romani contemporani au instalat regi-marionetă pentru a controla Palestina. De atunci și până când armatele califatului islamic au cucerit regiunea, în anul 637 d.Cr., Palestina a fost guvernată fie prin oameni supuși Romei, fie direct ca provincie romană.

CREȘTINISMUL

Deși cercetarea de față trimite la timpuri îndepărtate, zorii creștinismului încep realmente în jurul anului 300 î.Cr., când grecii de după Alexandru cel Mare au început să controleze o mare parte din Orientul Mijlociu. În vremea aceea Roma nu era încă un actor important al istoriei. Regii seleucizi au condus teritoriul care este astăzi numit Palestina, iar poporul israelit a fost supus acestui imperiu. Istoria aceasta continuă până în anul 33 d.Cr., când apare creștinismul odată cu răstignirea și învierea lui Isus din Nazaret.

Mediul în care creștinismul timpuriu a apărut și s-a dezvoltat a fost lumea antică din estul Mediteranei. Această zonă vastă, care se întinde de la cizma Italiei până la marginea Palestinei, de la țărmurile Franței, Italiei și Greciei până la nisipurile Libiei și Egiptului, conținea o mare varietate de popoare. Structurile lor sociale erau, din multe puncte de vedere, similare. O mică elită, cel mult 1–2% din populație, controla majoritatea resurselor politice, economice și sociale. La nivel de comunitate, această mică elită gestiona toate chestiunile politice, fie direct, fie prin delegarea formală sau informală a sub-elitei. Un procent redus al populației, poate 10–20%, ducea o viață economică destul de sigură, deși avea puțină putere din punct de vedere social sau economic. Restul populației trăia destul de precar. Structura socială era riguros stratificată. Toate păturile sociale acceptau această situație ca pe un dat al vieții. Oamenii de rând trăiau și respirau acea lume ierarhică, puternic stratificată. Pentru acești oameni esența vieții politice și sociale era de a se integra în cadrul ordinii deja stabilite. Revoltele care se iscau, uneori destul de violente, nu zguduiau serios nici nu contestau această ordine, ci, mai degrabă, erau îndreptate aproape întotdeauna către anumite probleme și corectarea acestora de către cei cu autoritate. Prin urmare,